

Галина ПОПЕРЕЧНА

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та суспільних наук
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0003-2191-9908>

БІБЛІЙНІ ТЕКСТИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ІДЕАЛІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується питання використання Тарасом Шевченком біблійних тем, сюжетів та персоналій у художніх текстах. Аналізується творча й особистісна потреба в українського митця звертатися до загальносвітових християнських ідеалів як взірців євангельської доброчесності та філантропії. Особливу увагу приділено змалюванню трагічних образів Ісуса Христа, Божої Матері та перших християн у поемах Т. Шевченка «Неофіти», «Марія» та інших творах. Досліджується аудиторна спрямованість Шевченкових поезій і прозових текстів на релігійну тематику в XIX ст. та порушується проблема актуальності цих творів у сучасному суспільстві. Дослідниця спрямовує погляд на значення релігійних книг та біблійних творів в особистому житті поета. Також у статті досліджуються етапи становлення філософсько-християнських поглядів і морально-етичних переконань Тараса Шевченка. Авторка статті торкається питань віри й віросповідання українського поета та його ставлення до релігії та священнослужителів.

Ключові слова: Шевченко, Кирило-Мефодіївське братство, Біблія, поезія, філософія, релігія, Бог, Божа Матір, Марія, етика, ідеал, суспільство, трагедія.

Halyna POPERCHNA

BIBLICAL TEXTS AS CONCEPTUAL SOURCES OF TARAS SHEVCHENKO'S SOCIO-ETHICAL IDEALS

The article examines the issue of Taras Shevchenko's use of biblical themes, plots and personalities in artistic texts. The creative and personal need of the Ukrainian artist to turn to universal Christian ideals as models of evangelical virtue and philanthropy is analyzed. Special attention is paid to the depiction of the tragic images of Jesus Christ, Mother of God and first Christians in T. Shevchenko's poems "Neophytes", "Mary" and other works. The audience orientation of Shevchenko's poems and prose texts on religious themes in the 19th century is studied and the problem of the relevance of these works in modern society is raised. The researcher directs her gaze to the significance of religious books and biblical works in the poet's personal life. The article also examines the stages of the formation of Taras Shevchenko's philosophical and Christian views and moral and ethical beliefs. The author of the article addresses the issues of faith and religion of the Ukrainian poet and his attitude towards religion and clergy.

Key words: Shevchenko, Cyril and Methodius Brotherhood, Bible, poetry, philosophy, religion, God, Mother of God, Mary, ethics, ideal, society, tragedy.

Актуальність дослідження. Різноманітні виклики, що постали перед українцями в роки російської агресії, актуалізували роль релігії у суспільстві. Серед науковців

зростає зацікавленість у дослідженнях духовного життя громад та окремих особистостей. Релігійно-церковна тематика посідає вагоме місце в різноманітних галузях укра-

їнської науки: історії, філософії, психології, політології, філології, журналістиці та ін. Історіософський аспект, який певною мірою об'єднує цей процес, дає можливість концептуально осмислити й підкреслити значення віри та релігії як для суспільства загалом, так і в житті окремої людини. Важливими в цьому плані є дослідження духовного життя знакових національних постатей, які впродовж тривалого часу залишаються авторитетами для українців. Життєвий шлях і творчість українського поета та художника Тараса Шевченка не втрачає значення беззаперечного морально-етичного прикладу для виховання сучасної української молоді.

Мета статті – простежити та висвітлити використання й інтерпретацію біблійних текстів у творчості Т. Г. Шевченка, дослідити вплив християнсько-релігійних цінностей на пріоритетність ідейно-тематичного наповнення Шевченкових віршів, визначити духовні й морально-етичні ідеали у творчій спадщині українського письменника та з'ясувати їх значення в житті сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Питання віри й релігійності Тараса Шевченка в українській науці не є новим. «Його віра була й залишається однією з найбільших контраверсій у шевченкознавстві» – зауважував Д. Степовик [7, с. 18]. Упродовж існування феномену творчості українського поета підхід до цієї проблеми і справді нагадує перетягування ковдри на свою наготу. Ще в 1879 р. М. Драгоманов у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» звернув увагу на різке протилежні та взаємовиключні найменування – «від «українофіла», безумного патріота» й «сепаратиста» до «нігіліста» й «соціаліста», від пророка до лжепророка й богохульника» [2; 7]. Поет постає то в образі християнина, який плаче та благає в Бога кращої долі для свого народу й для себе, то в образі епікурейця, що веде розпусне життя, а то й атеїста, який показує безглуздість релігійних легенд, зриває покривало святості з біблійних героїв і доводить ворожість релігії простолюдинам. Не виривати рядків із контексту й завжди читати твори

Шевченка з урахуванням обставин та часу їх написання радив Драгоманов критикам у вищезгаданій праці: «Кожного чоловіка, кожного писателя тоді тільки можна оцінити як слід, коли роздивимось на нього власне історичним, об'єктивним поглядом, та ще й на ґрунті тієї громади, в якій він виріс і працював» [4].

Тарас Шевченко народився в той час, коли серед покріпаченого українського селянства ще міцно трималися давні релігійні традиції. Відомо, що за кілька днів після Тарасового народження його охрестили в Моринецькій церкві Звенигородського повіту, і ріс та виховувався хлопчик у родині, де знали й шанували Святе Письмо. У «Гайдамаках» поет згадував, як у недільні та святкові дні дід Іван або ж батько вголос усій родині читали Псалтир або Четьї-Мінеї, а після цього згадували старовину: «*Бувало в неділю, закривши Мінею, / По чарці з сусідом випивши тієї, / Батько діда просить, щоб той розказав / про Коліївщину, як колись бувало...*» [12, с. 55]. Мінея – це опис Життя Святих, що складається з 12 книг, упорядником яких був український письменник і богослов митрополит Димитрій Туптало. Мінеї були популярними по всій Україні, на улюбленій книзі зростало й виховувалося не одне покоління українців, зокрема й малий Тарас. Посприяло духовному зростанню хлопчика і навчання в дяківській школі, де підручниками слугували молитовники, Часослов і Псалтир, котрим не просто зачитувався Шевченко-школяр, а й залюбки декламував тексти вголос, про що згадували пізніше його друзі-однокашники. Та й сам поет в автобіографічних творах писав про Псалтир як засіб своїх перших заробітків, адже після смерті батьків потрібно було якось прогосуватися, тому й доводилося читати його над небіжчиками-кріпаками за кусень хліба [12, с. 761]. «Досвід Шевченкової мови показує, що він глибоко знав церковнослов'янську мову, щиро любив її і повною жменею уживав її в “Кобзарі”. Так могла робити тільки правдиво релігійна людина», – переконував І. Огієнко, який написав багато статей про Шевченка як про віруючу людину [5, с. 175].

Мистецька освіта та перебування в лі художників додало Шевченкові пістету у ставленні до християнських образів та їх шанобливому змалюванні в образотворчих творах. Підряди артілі Ширяєва, програма Товариства заохочування художників та навчання у великого Брюллова сприяли виробленню естетичних смаків у юного художника. Показовим є пізніший Шевченків запис у «Щоденнику», коли поет, повертаючись із заслання, ділиться враженням від побаченого в церкві святого Георгія у Нижньому Новгороді намальованого на притворі «жахливого чудовиська», схожого скоріш на індійських Ману чи Вішну, а не на Ісуса Христа [12, с. 713]. Прикрим також для поета було бачити в головному православному богослужінні «щось тибетське чи японське», щось, що сприяло втраті єдності чистоти та любові істинної віри [7, с. 35].

Власне, пошуком істинної віри й переповнена значна частина творів Тараса Шевченка, написаних у періоди його перебування в Україні та засланні. Для Шевченка завжди було огидним будь-яке фарисейство, особливо фарисейство релігійне. Для поета цінною була проста селянська побожність, саме тому постає селян-християн (наприклад, Максима з «Москалевої криниці» чи покритки із «Наймички») є такими зворушливими і винятковими у його поезіях та прозі. Тарасові герої «життя своє підпорядковували засадам християнської етики й моралі» і резонували своєю розбіжністю між «оголошенням великих істин християнізму і їх занедбанням у практичному житті» [2, с. 578]. Поет вважав, «що людинолюбну істину християнства спотворено; що первісне євангельське християнство розкололо “лжеучителі”; що церкву Христову (за найменням) зробили засобом духовної та фізичної (соціальної) влади над людьми й придушення вільної думки; що церковний моральний фальш обертається і фальшем естетичним» [2, с. 574]. «*Молітьесь Богові одному, / Молітьесь правді на землі, / А більше на землі нікому / Не поклонітьесь. Все брехня...*», – закликає він у «Неофітах» [12, с. 218]. Це були не якісь випадкові слова, сказані «під настрій», а переконання, що

пронизують всю Шевченкову творчість, оскільки він буквально вистраждав їх. І говорить поет не про зневіру й невіру, а про «жадання очищення віри від спотворень, що їх внесли за кільканадцять століть «лжеучителі» і людська практика» [2, с. 574].

Морально-етична глибина суспільних ідей у творчості українського поета й художника становить «золоте осердя дум про свій народ, про гідність і долю людини, про право людини й народу на свободу й щастя, на життя у Божих заповідях» [3, с. 59]. Значна частина Шевченкових поем періоду «Трьох літ» переповнена пошуками Божої правди на землі («Заповіт», «Єретик», «Давидові псалми», «Кавказ»), ідейний зміст яких перегукується з тими Божими заповідями, що стали наріжним каменем під час заснування Кирило-Мефодіївського братства. Адже основою рівності й свободи всіх народів братчики вважали саме християнське братолобіє.

З новим, глибшим сенсом відкрилися для Т. Шевченка біблійні твори під час його перебування на засланні. Святе Євангеліє стало його найголовнішою книгою не тільки через те, що суворі заборони й жандармський нагляд обмежував доступ до іншого читива, а й тому, що в цій книзі він знаходив відповіді на всі свої питання. «*Свята! Божественна книга! Мое єдине пристановище, покров та уповання*», – згадуватиме поет у повісті «Варнак» [12, с. 324]. М. Драгоманов слушно називав Тараса Шевченка «біблійцем», наголошував на його становленні «більш «євангельцем», ніж благочестивим «візантійцем», який «і в Біблії став шукати духа народолобного пророкування, проповіді суду божого над неправедними» [4].

М. Шевченків у своїх дослідженнях щодо питання Тарасової віри розкриває перед нами образ поета як того, «хто збagnув, що нема правди поза Богом, це той, хто щиро і відверто розмовляє зі своїм Творцем, відважуючись питати й про те, чого не розуміє», і ніколи не відвертається від свого милосердного Бога, з Ним плаче, з Ним радіє, Його ж гострословить, а за мить перепрошує й благословляє [11, с. 10]. Ось ця щира розмова Шевченка з Богом як рівного з рівним і є ознакою справжньої

віри й відкритого серця християнина на зразок старозавітного псалмоспівця. «Це мислитель-філософ, який був обізнаний із популярними на той час німецькими ідеалами, з їх філософсько-естетичними поглядами, але зумів не піддатися моді, не відірвався від реалістичного споглядання світу» [11, с. 11]. Шевченко зміг розгледіти «сліди Бога невидимого» не тільки у красі навколишнього світу, а й насамперед у глибині власної душі, «де в щирій довірливій розмові-молитві зустрічав Бога і з Ним пройшов увесь свій земний шлях» [11, с. 11]. Доля людини, особиста доля, створений Богом світ і його краса, доля рідного народу і навіть далекого краю й тамтешніх людей – те, що породжуватиме поетів «діалог з Богом», його щирі нелукаві молитви.

Можливо, саме це простосердечне усвідомлення богорівності людини й зіграло лий жарт із Шевченком, коли його звинуватили в богохульстві та вчергове заарештували під час відвідин України в 1859 році. Документи та матеріали цієї справи, зокрема донесення штаб-офіцера Грибовського від 26 липня 1859 р., свідчать, що поет під час обміру ділянки землі біля Межиріччя висловлював богохульні речі, що нібито Бога немає і що він визнає тільки Христа як чоловіка, що своїм розумом заслужив на вічну повагу, а Божу Матір назвав покриткою [8, с. 503]. Пізніше, під час допиту, Тарас дав своє пояснення щодо конфлікту, спровокованого паничем Козловським: «...я йому сказав, що теологія без живого Бога не спроможна створити навіть липового листка, якого я показав йому, а на питання щодо моєї думки про Божу Матір відповів, що перед матір'ю, яка народила нам живого Спасителя, який помер за нас на хресті, ми всі повинні як істинні християни благоволити, інакше, якби вона не народила його, то була б звичайною жінкою» [8, с. 508]. Зрозуміло, що поет мусив докласти всіх зусиль, щоб вийти сухим із незручного становища, але й до упереджених свідчень Козловського також варто ставитися критично, оскільки тема змалювання Божої Матері для українського поета була аж надто особливою і делікатною, як і все, що стосувалося образу жінки-матері.

Сюжет поеми «Марія», створеної поетом восени 1859 р., виношувався в його планах роками. Ще в засланні він мріяв змалювати серце матері за життям Пречистої Діви, непорочної Христової Матері. Ідея ця актуалізувалася під час написання поеми «Неофіти» (1857), де зображено образ матері християнина, яка духовно прозріла після мученицької смерті свого сина, і зрештою задум реалізувався після згаданого інциденту з богохульством. Поема стала апофеозом наскрізної для Шевченкової творчості теми материнства, особливо материнства зневаженого, тобто теми матері-покритки. «Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив високий й так щиро людський ідеал жінки-матері, як се вчинив Шевченко в своїх поемах “Відьма”, “Неофіти” і “Марія”, – писав І. Франко. – Не посвячення своєї людської індивідуальності для мужчини, але найвище натуження тої індивідуальності для діл милосердя, перемноження власних терпіннь, забуття власних ураз, де йде о службі високій і піднеслій ідеї – добра загалу, добра людськості – то ідеал жінки, який полишив нам в спадщині Шевченко. Тож не диво, що найвищий дотеперішній здобуток людськості на полі моральнім, велику ідею любові ближнього, сю основну ідею християнства, Шевченко в головній мірі вважав ділом жінчини, – Марії, Матері Ісусової» [9, с. 122]. Для Шевченка мати завжди була головною навчителькою добра й любові до людей і світу, поет вважав це її головною роллю в суспільстві. Якби не Марія, її життя, материнство, доброта, відданість і любов до сина, він би не став Боголюдиною. Саме тому поет змальовує Марію ідеальною матір'ю, до того ж матір'ю стражденною – покриткою [6, с. 198]. Митрополит Василь Липківський в одній зі своїх проповідей так прокоментував Шевченкову поему: «Пречисту Діву Марію Шевченко уявляє собі в образі нашої ж таки сердешної селянської матері, святої у своїй убогості, чистої у своїй праці, непорочної у своїх мріях, і весь побут життя Йосифа і Марії з їх Сином змальовує красками життя убогої бідолашної сім'ї. Але що тут є грішного чи кошунного?» [7, с. 25]. Порівнюючи образ Святого сімейства, змалюваного

поетом, із ликами старокиївських ікон та звичаями українців прикрашати святі образи, митрополит риторично продовжує: «Що кошунного, коли наш нарід з любови і пошани до Пресвятої Диви вбирає її у віночок з польових квітів, у стрічки, в намисто, в сорочку вишивану і цим самим найбільше наближає її до свого серця, до свого рідного життя» [7, с. 27]. Отже, і Шевченко змалював Божу Матір, Ісуса Христа, святого Йосипа та перших християн із глибокою вірою та пошануванням, дотримуючись народного уявлення про святих заступників. «Шевченко повно пішов за своїм народом і його світогляд широкорелігійний», – підкреслював І. Огієнко [5, с. 175].

Висновки. Тема Бога у творчості Тараса Шевченка широка й різнопланова,

інколи суперечлива. Для поета Бог не є чисто філософським абсолютом, він у нього живий, реально існуючий, близький людині. Протягом усього життєвого і творчого шляху поет веде складний діалог із Богом. Складність зумовлена труднощами тих проблем, які порушує автор у своїх творах. За допомогою біблійних сюжетів і образів Шевченко викриває неправду, фарисейство, висміює фальш і віроломство поміщицько-царської влади та підносить правду, добро, працелюбність людей, відстоює їх право на свободу й гідне життя. Тематика творів і морально-етичні ідеали, до яких закликав поет, не втрачають своєї актуальності та мають надзвичайно важливе виховне значення у сьогоденні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бучинський, Д.** (1962). Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка. Лондон – Мадрид 256 с.
2. **Грабович, Г.** (1999). Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета. Пер. з англ. С. Павличко. Київ: Радянський письменник. 212 с.
3. **Дзюба, І.** (2008). Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ: Києво-Могилянська академія. 718 с.
4. **Драгоманов, М.** Шевченко, українофіли та соціалізм. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag14.htm> (дата звернення: 26.07.2025).
5. **Огієнко, І.** (2003). Тарас Шевченко. Київ: Наша культура і наука. 430 с.
6. **Смілянська, В., Чамата, Н.** (2000). Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка. Київ: Вища школа. 206 с.
7. **Степовик, Д.** (2013). Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко. Київ: вид-во ім. Олени Теліги. 480 с.
8. **Франко, І.** (1980). Зібрання творів: у 50 т. Київ: Дніпро. Т. 28.
9. **Шевченків, М.** (2014). Бог і Шевченко: як розуміти імена Божі та віру поета? (філософсько-християнська інтерпретація). Жовква: Місіонер. 448 с.
10. **Шевченків, М.** (2008). Бог суцый у поезії Кобзаря. Зарваниця: Астон. 166 с.
11. **Шевченко, Т.** (1975). Документи та матеріали до біографії (1814–1861). Упор.: Л. І. Внучкова та ін. Київ: Вища школа. 600 с.
12. **Шевченко, Т.** (2009). Усі твори в одному томі. Київ – Ірпінь: Перун. 822 с.

REFERENCES

1. **Buchynskiy, D.** (1962). Khrystyiansko-filosofska dumka T. H. Shevchenka [Christian-philosophical thought of T. G. Shevchenko]. London–Madrid. 256 p. [in Ukrainian].
2. **Hrabovych, H.** (1999). Shevchenko yak mifotvorets: Semantyka symboliv u tvorchosti poet [Shevchenko as a mythmaker: The semantics of symbols in the poet's work]. S. Pavlychko (Trans.). Kyiv: Radianskyi pysmennyk. 212 p. [in Ukrainian].
3. **Dziuba, I.** (2008). Taras Shevchenko. Zhyttia i tvorchist [Taras Shevchenko. Life and work]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. 718 p. [in Ukrainian].

4. **Drahomanov, M.** Shevchenko, ukrainofily ta sotsializm [Shevchenko, Ukrainophiles and Socialism]. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag14.htm> (assessed: 26.07.2025). [in Ukrainian].
5. **Ohiienko, I.** (2003). Taras Shevchenko [Taras Shevchenko]. Kyiv: Nasha kultura i nauka. 430 p. [in Ukrainian].
6. **Smilianska, V., Chamata, N.** (2000). Struktura i smysl: sproba naukovoï interpretatsii poetychnykh tekstiv Tarasa Shevchenka [Structure and meaning: an attempt at a scientific interpretation of Taras Shevchenko's poetic texts]. Kyiv: Vyshcha shkola. 206 p. [in Ukrainian].
7. **Stepovyk, D.** (2013). Nasliduiuchy Khrysta: Viruiuchy u Boha Tarasa Shevchenko [Following Christ: Taras Shevchenko, a Believer in God]. Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy. 480 p. [in Ukrainian].
8. **Franko, I.** (1980). Zibrannia tvoriv: u 50 t. [Collected works in 50 vols.] (Vol. 28). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
9. **Shevchenkiv, M.** (2014). Boh i Shevchenko: yak rozumity imena Bozhi ta viru poeta? (filosofsko-khrystyianska interpretatsiia) [God and Shevchenko: how to understand the names of God and the poet's faith? (philosophical-Christian interpretation)]. Zhovkva: Misioner. 448 p. [in Ukrainian].
10. **Shevchenkiv, M.** (2008). Boh sushchy u poezii Kobzaria [God is present in the poetry of the Kobzar]. Zarvanytsia: Aston. 166 p. [in Ukrainian].
11. **Shevchenko, T.** (1975). Dokumenty ta materialy do biohrafii (1814–1861) [Documents and materials for the biography (1814–1861)] (L. I. Vnuchkova et al., Comps.). Kyiv: Vyshcha shkola. 600 p. [in Ukrainian].
12. **Shevchenko, T.** (2009). Usi tvory v odnomu tomi [All works in one volume]. Kyiv – Iripin: Perun. 822 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025